

UOT 78

M.T.Əliyeva

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
m.aliyeva60@gmail.com*

MUSİQİ TƏRBIYƏSİNİN MÜXTƏLİF DÜNYA SİSTEMLƏRİ

Açar sözlər: musiqi, tərbiyə, sistem, eşitmə qabiliyyəti, rəqs

Uşaqların musiqi tərbiyəsi dövlət səviyyəsində mühüm olan bir işdir. Uşaqlar müxtəlifdir və musiqi tərbiyəsinin yolları da müxtəlif olmalıdır. Dünyada bir çox pedaqoji sistemlər mövcuddur ki, bunların hər birisinin özünəməxsus üstün cəhətləri vardır. Lakin bütün aparıcı dünya musiqi tərbiyəsi sistemlərini aşağıdakı prinsiplərə əsaslanma birləşdirir: a) bu və ya digər formada bütün uşaqlara musiqi təhsili verilməlidir; b) təlim oyun formasında aparılmalıdır; c) ən yaxşı müəllim valideyndir; d) valideynlərin musiqiyə cəlb olunması çox vacibdir.

M.T.Алиева

РАЗЛИЧНЫЕ МИРОВЫЕ СИСТЕМЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Ключевые слова: музыка, воспитание, система, слух, танец

Музыкальное воспитание детей – это дело государственного значения. Дети разные, различными должны быть и пути музыкального воспитания. В мире существует много педагогических систем, у каждой из которых имеются свои преимущества. Однако объединяющим началом всех ведущих мировых систем музыкального воспитания является то, что они опираются на следующие принципы: а) в той или иной форме всех детей нужно обучать музыке; б) обучать нужно в форме игры; в) самые лучшие учителя – это родители; г) приобщение родителей к музыке очень важно.

M.T.Aliyeva

DIFFERENT WORLD SYSTEMS OF MUSICAL EDUCATION

Keywords: music, education, system, hearing, dance

Musical education of children is a matter of national importance. Children are different, the paths of musical education must also be different. There are many pedagogical systems in the world, each of which has its own advantages. However, the unifying principle of all leading world systems of musical education is that they are based on the following principles: a) in one form or another, all children need to be taught music; b) to teach in the form of a game; c) the best teachers are parents; d) introducing parents to the music is very important.

Uşaqlar müxtəlifdir və musiqi tərbiyəsinin yolları da müxtəlifdir. Dünyada bir çox pedaqoji sistemlər mövcuddur ki, bunların hər birisinin özünəməxsus üstün cəhətləri vardır. Bunlardan biri, məsələn, hiperaktiv, tez həyəcanlanan uşaqlar üçün yararlıdır, digərləri isə başqa tipli uşaqlara uyğundur. Bütün uşaqlara ideal uyğun olan universal, optimal bir sistem hələ tapılmayıb. Ailə tərbiyəsi şəraitində ana və atalar da uşaqlarının fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə ala bilərlər. İndi bir neçə belə sistemi araşdıraq.

Karl Orf sistemi (Almaniya). Alman bəstəkarı K.Orf bütün uşaqlar üçün yararlı olan bir sistem icad etmişdir. Onun məğzi yaradıcı fantaziyanın inkişafı, ən sadə musiqi alətlərində (əsasən səs-küylü, zərb) elementar çalma və musiqiləritmik hərəkətləri bacarığının inkişafındadır. Həmçinin uşaq mahnı və nağıllarının səhnələşdirilməsi də burada böyük yer tutur. Bu cür oyun və rəqslər təkcə zərb alətlərində (baraban, dəf, metalofon və s.) çalmaqla deyil, həm də “səsli” jestlərlə (hərəkətlərlə) müşayiət olunur – əl çalma, ayaq yerə vurma, barmaqlarla şaqqıldama və s. Yəni bu sistem uşaqların çox böyük həvəslə və həzlə elədikləri şeylər vasitəsilə onları musiqi dünyasına cəlb edir. Bütün bunlar nəinki musiqi məşğələsini şən və maraqlı fəaliyyətə çevirir, həm də yaradıcı fantaziyanı formalaşdırır, mahnı oxumağa sevgini yaradır, ritm hissiyyatını inkişaf etdirir. K.Orfun metodunun konkret olaraq necə işləməsini göstərmək üçün bir misal çəkək: O.Zülfüqarovun “İdman” mahnısı. Hamı uşaqılıqdan bu mahnını bilsə də, yenə də onun sözlərini yada salaq:

Kim sevirsə idmanı – bir, iki, üç, dörd.

Poladdan olar canı – bir, iki, üç, dörd.

İdmanı sevirik biz – bir, iki, üç, dörd.

Bərkiyə bədənimiz – bir, iki, üç, dörd.

Uşaqlar müəllimlə birgə (qeyd edirik ki, hökmən birgə) bu mahnıya hərəkətlər uydurmalıdır. Məsələn, uşaqlar bir neçə sərəya düzülərək əvvəl yerində addımlayır, sonra isə (1, 2, 3, 4 sözlərinə) əlləri və ya ayaqları ilə gimnastik hərəkətlər edirlər. Burada barabanlarda sayı vurmaq da olar, başqa şeylər də uydurmaq olar, bir sözlə, uşaq və müəllimin fantaziyası iş salınmalıdır. Beləliklə, darıxdırıcı bir mahnı öyrənmə prosesi şən bir oyuna çevrilir. Həm də uşaqlar marş ritmində addımlamağı və digər hərəkətləri öyrənirlər.

Bu səpkidə digər mahnıları da, məsələn, F.Əmirovun “Qatar”, S.Hacıbəyovun “Oynaq topum”, A.Rzayevanın “Dostluq qatarı”, Ü.Hacıbəylinin “Pilotlar”, xalq mahnısı “Yumru-yumru qayalar” və digər mahnıları uşaqlara öyrətmək olar. Çünki bu mahnılarda süjet və oyun elementləri mövcuddur.

Mariya Montessori sistemi (İtaliya). Bu gözəl pedaqoq katolik İtaliyada ilk həkim-qadın idi. O, musiqiçi deyildi, lakin uzun illər uşaq bağçasına rəhbərlik edib, məhdud imkanlı uşaqlarla məşğul olurdu. O, uşaq

psixologiyasını bütün incəlikləri ilə duyur və başa düşürdü ki, musiqi – tərbiyənin vacib tərkib hissəsidir. Onun əsaslandığı əsas prinsiplər – uşaqların marağı və azad, müstəqil seçim idi. Öz uşaq bağçasında Mariya ona yaxın olan K.Orfun musiqi tərbiyəsi sisteminə üz tutdu, lakin bu sistemə bəzi orijinal cəhətlər əlavə etdi. Bir sistem o birini sanki qidalandırdı. Ən vacib məsələlərdən biri kimi Montessori uşaqlar üçün inkişafedici bir məkan yaratmağı hesab edirdi ki, burada uşaqlara lazım olan hər bir şey əl altında olmalı idi. Sonra uşaq öz seçimini edirdi. Məsələn, Orfun məsləhət bildiyi alətlər uşağın qarşısında dururdu və onun özü xoşuna gələnə istədiyi vaxtda seçirdi.

Zoltan Koday sistemi (Macarıstan). Görkəmli macar bəstəkarı və pedaqoqu uşaqların musiqi tərbiyəsinə böyük əhəmiyyət verirdi. Onun sisteminin əsas müddəaları aşağıdakılardır:

1. Musiqi qabiliyyəti olmayan uşaq yoxdur. Musiqi qabiliyyəti olmayan böyüklər o kəslərdir ki, onların qabiliyyətləri uşaqılıqda inkişaf etdirilməmişdir. Buna görə Macarıstanda böyük nüfuza malik olan Koday dünyanın heç bir ölkəsində heç vaxt olmayan bir şeyə nail ola bildi – ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərsləri hər gün keçirildi və onlara həftədə bütün digər fənlərdən daha çox saat ayrılmışdır.

2. Musiqi tərbiyəsinin təməlini mahnı oxuma və melodiyanı eşitmə qabiliyyəti (slux) vasitəsilə nota yazma təşkil edir. Kodai hesab edirdi ki, ən əlverişli və gözəl alət səsdir. Buna görə də mahnı oxuma alətdə çalmadan daha vacibdir.

3. İnsanın tərbiyəsi prosesinin tamlığı üçün musiqi tərbiyəsi zəruridir. Kodai hesab edirdi ki, yaxşı musiqi zövqünün tərbiyəsi tək-cə ailə məsələsi deyil, lakin mühüm ictimai və dövlət məsələsidir. Zoltan Kodai körpələr evinin tərbiyəçilərinə təklif edirdi ki, uşaqları hətta yeriməyi də mahnı ritmində əl çalaraq öyrətsinlər. Bunu həm də ana və atalara da məsləhət görürdü. Kodai musiqi inkişafı insanın inkişafsızdan dörd ünsürə görə fərqləndiyini qeyd edirdi: inkişaf etmiş eşitmə qabiliyyəti, inkişaf etmiş intellekt, inkişaf etmiş hisslər və inkişaf etmiş əllər.

Valdorf sistemi (Almaniya). Bu sistemi alman pedaqoqu Rudolf Ştayner yaratmışdır və onun barəsində mübahisələr bu günə qədər səngimir. Bəziləri hesab edir ki, bu sistem uşaqları oranjereya (istixana) şəraitində saxlayır və onlar irəlidə real həyatla üzləşəndə çətinlik çəkəcəklər. Bunun tam əksi olaraq, digərləri hesab edir ki, uşaq şəxsiyyətinə qarşı zor tətbiq etməyən məhz bu cür tərbiyə sayəsində doğrudan da sözün əsl mənasında azad, harmonik inkişaf etmiş insan yetişdirmək olar. Bu sistemdən bəzi müddəalar bizim üçün də maraqlı ola bilər:

1. Əvvəl emosional tərbiyə, sonra isə intellektual. Başqa sözlə desək, emosiyalar dilində danışan musiqi uşaqların erkən inkişafının mühüm əsasını təşkil edir. Qeyd etməliyik ki, Valdorf uşaq bağçalarında və məktəblərində ritm

hissiyatını, eşitmə qabiliyyətini, musiqi yaddaşını xüsusi olaraq inkişaf etdirmirlər, lakin çox-çox oxuyur və musiqili hərəkətləri icra edirlər. Bundan əlavə bu sistemdə işləyən bütün müəllimlər bu və ya digər musiqi alətində çalmağı bacarırlar. Bütün sadə uşaq musiqi alətləri isə açıq şəkildə uşaqların qabağında olur və hər bir uşaq istədiyi vaxt onlarda çala bilər.

2. Qiymətləndirməsiz təlim. Elə uşaqlar var ki, qiymətlər, xüsusilə də imtahan onlarda təlim prosesinə (o cümlədən də musiqi təliminə) neqativ yanaşma yaradır. Bəlkə də Valdorf sistemində qiymətləndirmə amilinin olmaması bu sistemin üstün cəhətini təşkil edir: uşaqlar çox böyük həvəslə belə məktəblərə gedir (adi məktəbdən fərqli olaraq).

3. Musiqili hərəkətlər. Bu da R.Ştaynerin tapıntısıdır. Müxtəlif xarakterli musiqilər səsləndirilir (hec də həmişə rəqs tipli deyil) və uşaqlar müstəqil olaraq hərəkət edirlər (hərdən böyükələrin hərəkətlərini nümunə alaraq). Bir qayda olaraq, bu hərəkətlərə uşaqları öyrətmək lazım olmur. Onlar özləri hərəkətləri uydururlar. Musiqinin xarakteri dəyişdikcə hərəkətlər də dəyişir.

Bir Valdorf uşaq bağçasında müşahidə etdiklərimizi izah edək. Məşğələ yay vaxtı həyətdə keçirilirdi. On nəfərdən ibarət uşaq qrupu iştirak edirdi: 3 yaşından 7 yaşına qədər oğlanlar və qızlar. Burada Ştaynerin sisteminə uyğun olaraq müxtəlif atılmış köhnə əşyalar da var idi: soyuducu, qaz plitəsi, kiçik bir avtomobil və s. Musiqi səsləndi və tərbiyəçi onun ritmində hərəkət etməyə başladı. Uşaqlar da ona qatıldı. Lakin hamısı deyil, yalnız istəyənlər (bunlar çoxluq təşkil edirdi). Digərləri isə öz işi ilə məşğul idi, vaxtaşırı oynayanlara qatılırdılar. Hərdən uşaqlar tərbiyəçini, hərdən də bir-birini yamsılayır. Çox inanılmaz, gözəl dostluq ünsiyyəti ab-havası yaranmışdır. Bu atmosfer, ümumiyyətlə, Valdorf sistemi üçün xarakterikdir.

4. Çoxlu bayramlar. Bu da Ştayner məktəbinin spesifik cəhətidir. Valdorf uşaq bağçalarında və məktəblərində daima nə isə qeyd edirlər: məsələn, fəsillərin başlanmasını və ya bitməsini – bahar, yay, qış və payızın. Müxtəlif milli bayramlar, xüsusilə, şən və parlaq doğum günləri də qeyd olunur. Proqramda oyunlar, mahnılar və sadə uşaq alətlərində çalğı, hədiyyələrin verilməsi, şeirlərin oxunması və s. öz yerini tutur. Bayramlara hazırlıq pedaqoji prosesin mühüm tərkib hissəsinə çevrilir.

Şiniçi Sudzuki sistemi (Yaponiya). Onun unikal metodu bütün dünyanı heyran qoymuşdur. Uşaqlara erkən yaşlarından (2-3 yaşından!) skripkada çalmağı öyrədən bu insanın etdiklərinə bütün dünya təəccüblə baxırdı. 100-200 dörd-beş yaşlı uşaqdan ibarət olan orkestr Vivaldi, Motsart, Bethovenin musiqisini təmiz və sinxron ifa edirdi. Bu görkəmli pedaqoqun 1998-ci ildə vəfatından sonra heç kəs onun unikal metodunu davam etdirməyə müvəffəq ola bilməmişdir. Görünür, burada yalnız metodun unikallığından deyil, müəllimin özünün unikallığından da danışmaq olar. Sudzuginin metodunda əsas üç məqamı qeyd etmək olar:

1. Bütün uşaqların musiqi qabiliyyətinin olması iddiası. Yapon müəlliminin fikrincə, istisnasız olaraq bütün uşaqların musiqi qabiliyyətləri mövcuddur. Lakin bunları vaxtında görüb, inkişaf etdirmək gərəkdir.

2. Uğura gedən yol uşaqlara qarşı sevgidən keçir. Sudzuki əmin idi ki, əgər musiqi tərbiyəsi uşaqlara qarşı sevgi üzərində qurulmayıbsa, burada heç bir nailiyyət əldə etmək mümkün deyil. Uşaqlara qarşı ciddi və tələbkər olmaq olar, lakin onları həqiqətən sevmək lazımdır. Sevgini oynamaq mümkün deyil – uşaqlar çox incəliklə yalanı hiss edirlər və əgər məşğələlər sevgi üzərində qurulmayıbsa, onlar uğursuz olacaq. Burdan da üçüncü şərt ortaya çıxır.

3. Ən əsas müəllim – valideynlərdir, çünki heç kəs valideyn qədər uşağı sevə bilməz. Sudzuginin şagirdləri üçün ən yaxşı köməkçilər onların ata və anaları olmuşdur. Onlar dərslərdə iştirak edir, evdə uşaqlar ilə məşğul olur və hətta uşaqlar ilə birgə skripkada çalmağı öyrənirdilər. Uşaqlarla musiqi məşğələlərin məqsədini dahi müəllim özü müəyyənləşdirmişdi: “Mənim məqsədim musiqiçi deyil, musiqi vasitəsilə yaxşı, nəcib insan tərbiyə etməkdir”.

Helen Hayner sistemi (ABŞ). H.Hayner “Musiqiçi olmaq? Asan!” adlı kitab yazmışdır ki, burada musiqi tərbiyəsi sahəsində özünün 30 illik təcrübəsi ilə bölüşmüşdür. Bu təcrübədə bəzi orijinal məqamlar mövcuddur ki, bunlar müəllimləri və valideynləri maraqlandıra bilər:

1. Yaxşı dinləyicini tərbiyə etmək yaxşı musiqiçi tərbiyə etməkdən daha vacibdir. Burada müəllimin hansı məqsədləri qoyduğundan çox şey asılıdır. H.Hayner hesab edir ki, şagirdin qarşısında məhz professional (peşə) məqsədlərini qoymaq lazım deyil. Var gücü ilə, dəridən çıxaraq (Rusiya və bizim məktəblərdə olduğu kimi) uşağı peşəkər səviyyəyə qaldırmaq üçün çalışmaq gərək deyil. Bu fikir, bizim zənnimizcə, bir qədər mübahisəlidir. Əgər uşaq ümumi inkişaf xətrinə musiqi ilə məşğul olursa, bu doğrudur. Lakin xüsusi musiqi məktəbləri və kollecləri üçün belə yanaşma qəbul olunmazdır, çünki istənilən halda mütəxəssis peşəkər olmalıdır.

2. Uşağın musiqi inkişafının ən yaxşı üsulu – fortepianoda çalmağın tədrisidir. Nə musiqini dinləmə, nə mahnı oxuma – məhz fortepianoda çalmağın tədrisi. Özü də məhz fortepiano (nə skripka, nə fleyta və s. alətlər), müəllifin fikrincə, bu məqsədlər üçün ən əlverişlidir. Başqa sözlə desək, ən yaxşı musiqi dərsi – fortepiano dərsidir. Bütün başqa fəaliyyət növləri (orkestrdə çalma, xorda oxuma və s.) az məhsuldar və buna görə də lazımsızdır (mübahisəli fikir!). Bundan da belə nəticə çıxarır ki, bütün uşaqlara fortepianoda çalmağı öyrətmək lazımdır. Özü də H.Hayner elektron fortepianoda tədrisə üstünlük verir. Çünki onda müxtəlif səslər ilə çalmaq mümkündür ki, bu uşaqları maraqlandıraraq musiqiyə cəlb edir. Həmçinin bu alətdə uşağın çaldığını yazıb, dinləmək də olar və bu məqam da vacibdir.

3. “Sadədən mürəkkəbə doğru” prinsipinin ciddi şəkildə gözlənilməsi. H.Haynerin fikrincə, bu didaktik prinsip alətdə ifanın tədrisinin əsasında durmalıdır. Müəllim üçün ən başlıca olan – həmin o tədrisçi yuxarı qalxan yolu tapmaqdır ki, bu yol ilə uşaq yavaş-yavaş, lakin durmadan inkişaf edə bilər. Müəllimin ustalığı da elə bundadır. Həddən artıq mürəkkəbləşmə balaca şagirddə dərəcə qarşı neqativ münasibət yarada bilər.

Gördüyümüz kimi, aparıcı dünya musiqi tərbiyəsi sistemləri aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır: bu və ya digər formada bütün uşaqlara musiqi təhsili verilməlidir; təlim oyun formasında aparılmalıdır; ən yaxşı müəllim valideyndir; valideynlərin musiqiyə cəlb olunması çox vacibdir. Sonda qeyd etmək istərdik ki, uşaqların musiqi tərbiyəsi dövlət səviyyəsində mühüm olan bir işdir. Bu baxımdan görkəmli bəstəkar D.Kabalevskinin fikirləri çox əlamətdardır: “...ölkədə musiqi mədəniyyətinin inkişafında uşaqların musiqi tərbiyəsi işinin düzgün qurulmaması bir monumental binanın özülsüz qurulmasına bənzəyir”.

ƏDƏBİYYAT

1. *Баренбойм Л.* Музыкальное воспитание Венгрии. Москва, 1983, 400 с.
2. *Вращенные с любовью: классический подход к воспитанию талантов / С. Судзуки / Пер. с англ. С.Э. Борич.* Минск, 2005, 192 с.
3. *Монтессори М.* Мой метод. Москва, 2011, 416 с.
4. *Сёни Э.* Некоторые стороны метода Кодая. Москва, 1986, 189 с.
5. *Walter Hiller: Der Bund der Freien Waldorfschulen.* Waldorf-Pädagogik. Schneider Verlag Hohengehren, Baltmannsweiler, 2002